

Velagić, Zoran. Pisac i autoritet : bit autorstva i sustav autorizacije vjerskih knjiga 18. stoljeća. - Zagreb : Naklada Ljevak, 2010. 231 str. ISBN 978-953-303-233-7

Tema je Velagićeve rasprave *Pisac i autoritet* autorstvo sjevernohrvatskih vjerskih knjiga 18. stoljeća. Obrađuje se ukupno 123 autora koji su u tom stoljeću na hrvatskome jeziku objavljivali katehetska, propovjednička, hagiografska djela te lekcionare, molitvenike, pjesmarice i dr. Neki od istraživanih autora jesu: Antun Bačić, Daniel E. Bogdanić, Lovro Bračuljević, Hilarion Gašparotti, Antun Kanižlić, Ivan Krištolovec, Marijan Lanosović, Jerolim Lipovčić, Juraj Mulić, Grgur Kapucin, Emerik Pavić, Josip Pavišević, Josip Stojanović, Aleksandar Tominković, Antun Turković. Oni su napisali dominantnu (vjersku) književnost 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Slavoniji, Gradišću i nekim mađarskim područjima. Ona čini zbirku sjevernohrvatskih vjerskih knjiga 18. stoljeća.

Zadaće se rasprave umnožavaju time što je estetska interpretacija povijesti književnosti tu utilitarnu književnost zanemarivala i podcjenjivala i rjeđe proučavala. Trebalo je, osim primjerenije interpretacije, provesti i potpuniju faktografsku rekonstrukciju od već postojeće. Uza sve to, rasprava zasnovana s ambicijom koja od nje čini upravo zarazno štivo. Odvija se, naime, najprije u kontekstu aktualne povijesti knjige koja djelomice vrijedi kao metodološko polazište, ali i kao današnji relacijski okvir koji je poticaj da se sjevernohrvatskoj vjerskoj književnosti 18. stoljeća posveti pozornost kako bi se sačuvala od zaborava. Poznato je, naime, kako se pojavnosti koje nemaju odgovarajućega suvremenoga (današnjega) relacijskoga okvira zaboravljaju ili interpretiraju u skladu s postojećim nerijetko neodgovarajućim relacijskim okvirima. Velagićevo je otkriće da, kolikogod složene i određene svojim vremenom, manifestacije autorstva u vjerskim djelima 18. stoljeća interpretacijski korespondiraju s nastojanjima aktualne povijesti knjige, a ova mnogo duguje Foucaultovu konceptu funkcionalnog autora.

Zanimanje aktualne povijesti knjige za autorstvo potaknuto je ponajprije proglasom smrti autora šezdesetih godina 20. stoljeća. Narav toga proglasa u osnovi je strukturalistička, što se posebno vidi iz teksta Rolanda Barthesa *Smrt autora* iz 1967. koji tvrdi kako je jezik onaj koji govori čitatelju, a ne autor. Time za govor o autorstvu nastaje prilično neproduktivno stanje, jer autora nestaje.

Esej Michela Foucaulta *Što je autor*, iz 1969., bio je s pokrićem zazvučao kao obećanje. Foucault se bio našao na brisanom prostoru. Mislio je kako je jalovo trajno ponavljati misao o smrti autora, baš kao što nije probitačno ponavljati Nietzscheovu misao o smrti Boga i čovjeka, nego valja ustanoviti što je došlo na mjesto te praznine. Što je autor, dakle? Temeljna Foucaultova zamisao bila je kako diskurs konstruira “figuru autora” kao funkciju bilo da se diskurs razumije kao djelo ili društvena racionalizacija moći analogna Berthamovu panoptikumu kao zaoštrenoj slici nadziranog, a vrlo složenog, društva u kojemu razni vidovi moći teže k nadzoru i oblikuju diskurse. Foucault interpretira, polazeći od funkcije autorova imena, četiri obilježja funkcionalnog autora po prilici ovako: 1) transgresivnost kao izloženost nadzoru koji kaznom priječi krivo naučavanje, 2) raznolikost autorske funkcije u raznim diskursima uključujući i kreativnost, 3) konstrukcija autorstva (pjesnik, filozof) a ne spontana atribucija diskursa nekom autoru, 4) sukcesivna povezanost različitih autora u istom diskursu. Pa iako je Robert Darnton “instalirao” autora na početak svojega komunikacijskoga kruga knjižne produkcije, učinio od njega, dakle, neke vrsti zacetnika, zacinjavca, Foucaultova revizija je ostala mjerodavnom te nije bilo povratka na moderno razumijevanje autora impregnirano hegelijanskom idejom apsolutne slobode subjekta.

Foucault je dakle otvorio nesagledivo poprište raznolikih misli o autorstvu i odlučujuće pridonio zanimanju za njega u području povijesti knjige. Jedan je od njegovih izravnih nastavljača Roger Chartier. Funkcionalno autorstvo Velagić zove Foucault-Chartierovim konceptom, a i zbornik radova *The Construction of authorship* iz 1994., na koji se također poziva, već naslovom izravno slijedi Foucaultove ideje.

Unatoč svemu, ili možda baš zbog toga, rekapitulacija istraživanja u području autorstva dovela je Zorana Velagića do zaključka kako je taj zamah učinio jasnim “jedino da općevrijednih definicija i koncepcija nema i da je znanje o autoru i autorstvu više plod kasnijih interpretacija i vrednovanja pisaca i njihovih djela, a manje razumijevanja izvornoga konteksta njihova nastanka i razvoja”. (str. 8) On stoga želi u svojoj raspravi upravo razumjeti izvorni kontekst stvaranja, transmisije i recepcije sjevernohrvatske vjerske utilitarne književnosti 18. stoljeća.

U uvodnom dijelu izlaže se skupni životopis svih autora. On sam po sebi već pokazuje kako je Velagićeva knjiga više strukturalna analiza, negoli faktografska rekonstrukcija. Knjiga je, dapače, prožeta pomno izabranim citatima iz paratekstulanih dijelova analiziranih tematiziranih knjiga. Time se govor o autoru najizravnije kontekstualizira. Skupna je biografija motivirana i time što

se analizirane autore promatra kao zajednicu pisaca koju valja lučiti od zajednice književnika (znanstvenika) baš kao i od tvoraca zabavne književnosti.

Zajednica vjerskih pisaca skupina je svjetovnih svećenika i redovnika (uglavnom franjevac, isusovaca i pavlina) koja je kompilirala, prevodila, pa i prepisivala etablirane tekstove potridentske katoličke obnove te se gdjekad ogledala i u drugim, opet uglavnom nabožnim, temama. Važna sustavna dopuna ovome dijelu, izlaganja su *Prilozi* (str. 155-186). Velagić ondje donosi tri vrlo zanimljiva kazala: 1) Sjevernohrvatski pisci 18. stoljeća u djelima prvih bio-bibliografa; 2) Sjevernohrvatski pisci 18. stoljeća u hrvatskim bibliografijama (Baričević, Kukuljević, Malbaša, Frkin i Ostali izvori); 3) Temeljni podaci o sjevernohrvatskim piscima 18. stoljeća.

U nastavku se, pod naslovom *Pisac*, najprije izlaže, među ostalim, pravni vid autorstva koji počiva najprije na odgovornosti za djelo u kaznenom smislu, potom, dakako, i na autorskom pravu s odgovarajućim pravno financijskim učincima i drugim vidovima i razumijevanjima autorstva. No, Velagiću je posebno stalo do relativizacije modernog pojma autora kao kreatora, demiurga. Barem djelomice je time motiviran i pregled povijesti pisanja (autorstva) koja se dijeli u šest razdoblja, a počinje u 13. stoljeću kad pisac i autor postaju isto u tome smislu da autor sam piše tekst, a ne diktira ga. U tom prvom razdoblju je posebno zanimljiva raščlamba prakse pisanja na četiri skupine, kako se nalaze kod Sv. Bonaventure: scriptor (pisac) jest zapravo prepisivač, compiler je onaj koji je knjigu sastavio iz različitih drugih knjiga, commentator bi tuđi tekst popratio vlastitim napomenama, a auctor (autor) bi napisao vlastito djelo koje bi popratio tuđim napomenama. Otkrićem tiska pomičnim slovima, koje stoji kao drugo razdoblje, neki elementi takvih praksi pisanja izostaju. Treće razdoblje je vrijeme (1710.) kad zapravo počinje moderno razumijevanje autora u pravnom smislu kao vlasnika djela i profesionalca. Četvrto je razdoblje romantizma gdje se u engleskim i njemačkim okolnostima gradi razumijevanje autorstva kao originalnoga individualnog stvaralaštva. U 19. stoljeću, u petom razdoblju dakle, konsolidiraju se propisi u autorskim pravima. Šesto razdoblje Velagić poitovječuje s Barthesovim i Foucaultovim pogledima u vezi s iščezavanjem autorstva u romantičarsko-modernom smislu.

U svjetlu te periodizacije povijesti autorstva, Velagić se pita što je autor bio u sjevernohrvatskim prostorima u 18. stoljeću. Autor kao posudenica iz latinskoga jezika u nas tad, naime, ne postoji. Kajkavski rječnici, Belostenec na primjer, prevode imenicu *auctor* kao pochetenik, zchetnik, izmiszlitel, a sintagmu *auctores classici* kao klasični pisci. Ali se imenica *autor* prevodi s tolnachnik, zapovednik, nagovoritel, napelyavec itd. Prije, dakle, kao autoritet, negoli kao pisac. Prema tome, rječnici 18. stoljeća poznaju latinsku imenicu

auctor kao autorstvo u klasičnom, a u osnovi i u modernom smislu (zachetnik izmiszlitel), ali je za onodobne pisce, kako veli Velagić, primjereniji latinski naziv scriptor – pisac.

Potom slijedi pokušaj sustavnoga odgovora na pitanje *Što je autor* općenito izlažući različite koncepcije autorstva koje počivaju na autorizaciji teksta, pravnim vidovima, profesionalizaciji autora i društvenom kontekstu. Želi se provjeriti primjerenost tih koncepcija za sjevernohrvatske knjige 18. st. jer one ne promatraju 1) autore različitih književnih vrsta i 2) nisu, naravno, primjenjive na sve vrijeme i prostor. Referentni autori su opet Foucault, ali i Mark Rose, Edward Young i dr. Ukazuje se na razlike između tih koncepcija i društvene zbilje i svećeničke zadaće pisaca sjevernohrvatskih vjerskih knjiga. Pisci sami svoj posao uspoređuju s pčelinjim radom kako ona sabire pelud s raznih cvjetova. Tako se njihovo udio drži sabiranjem, sastavljanjem, a vrijednost njihova rada se potvrđuje istovjetnošću s tradicijom, a ne odstupanjem od nje u ime vlastite kreacije. Na tom tragu su i načini navođenja izvora koji ne omogućuje uvijek, nego se u načelu samo poziva na priznati autoritet, bilo da se izvori navode u kratkim bilješkama, bilo da je riječ o kazalima autora ili o predgovoru kao mjestu na kojem se navode izvori.

Stoga se u Velagićevoj raspravi pod naslovom *Autoritet* iznose i druge manifestacije autorstva odnosno vidovi autorizacije koji, temeljem organizacije naslovne stranice te rasporedom pojedinih sadržaja u naslovu knjige, upućuju na to da se posredovanjem autoriteta u vidu autorizacije mora zajamčiti prijenos poklada vjere u vjerskim knjigama. Riječ je o podacima iz naslova, posveta, predgovora, bilježaka, odobrenja i sl. Pokraj pisca, dakle, trajno je tu još neki autoritet: crkveni nauk, prethodnici, crkvena i redovnička zajednica. Analizira se mjesto autora na naslovnoj stranici u odnosu na pokrovitelja. Promatraju se, također, posvete pokrovitelju bilo svjetovnom, koji u pravilu pomaže financijski objaviti djelo, bilo duhovnom koji je neki svetac ili Majka Božja.

Nerijetko se knjiga posvećuje Blaženoj Djevici Mariji, dapače se i sam čin pisanja predaje u njezine ruke, što je osobit vid razdiobe autorske odgovornosti u vidu molitve. To se sve u pravilu zrcali i u rasporedu podataka na naslovnoj stranici i općenito u naslovu. Pokrovitelj je u naslovu knjige nerijetko istaknutiji od pisca, iako po odredbama Tridentinskoga sabora pisac knjige mora biti naveden, kako bi se mogla ustanoviti odgovornost za ispravnost nauka. Ako autora nema, čini se da je takvu odgovornost preuzimao pokrovitelj.

Cenzura se ne vidi samo kao vid represije, nego, slično današnjoj recenziji, kao pomoć u objavljivanju djela koja se događa u zajednici pisaca i nerijetko je stimulativna.

Kao posrednici u prijenosu crkvenoga nauka i discipline, pisci imaju vrlo prisan odnos s čitateljima. Čitatelji su ustanova koja daje smisao pišćevim naporima. Odnos prema čitateljima je “mjesto” na kojem najintimnije boravi pišćevo ja. I to se posebno razabire iz predgovora. Pregovori su uostalom autorski tekstovi u svakom smislu.

Svojim novim, kompleksno temeljenim, metodologijskim pristupom i sa-držajnim uvidima, Velagićeva knjiga *Pisac i autoritet* revidira brojne uvriježene predodžbe i ispravlja stajališta o autorstvu. Zahvaljujući djelomice osloncima, ali i osobno kreativnom pristupu, ona širi vidike i umnožava perspektive u proučavanju hrvatskih autora i njihove vezanosti na svoje vrijeme i prostor. Jasnim i iznimno obaviještenim definiranjem današnjega znanstvenoga relacijskoga okvira u povijesti knjige i njihovih ishodišta, uvodi nova vrijednosna mjerila u radu na povijesti hrvatske knjige. Knjiga uz to svojim brojnim, pa i otvorenim, pitanjima i smionim odgovorima nudi, čini se, i mogućnosti dijaloga s drugim diskursima koji su zainteresirani za autorstvo pa i onima koji se tiču nacionalne bibliografije i kataložne teorije i prakse.

Slavko Harni
sharni@nsk.hr